

УДК 159.922.762

Т. О. Рабоча, Н.Є.Сєромаха

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ПІДЛІТКІВ

Одна з першочергових соціальних потреб людини - це потреба в спілкуванні. Вміння спілкуватися, або комунікативні вміння, це синтез загально психологічних, соціально-психологічних і спеціально-професійних якостей особистості. Спілкування як уміння – складне явище, тому що являє собою цілу систему умінь різного порядку і характеру. Це мовні вміння, соціально-психологічні, вміння використовувати в спілкуванні норми мовного етикету і невербальні засоби, вміння спілкуватися в різних організаційно-комунікативних формах діяльності. Відсутність умінь спілкуватися потенційно укладає в собі небезпеку вимушеної самотності людини. Це своєрідний психологічний глухий кут. У людини формується почуття неповноцінності, що озлоблює її, створює смуту «відчуження» між нею і навколишніми.

У педагогіці і психології на сьогоднішній день накопичений великий досвід роботи з вивчення і розвитку комунікативної поведінки дітей і підлітків, що нормально розвиваються. Разом із тим, аналіз існуючої практики навчання і виховання підлітків із розумовою відсталістю свідчить про відсутність цілісної системи вдосконалення комунікативної поведінки, необхідної для їх успішної соціальної адаптації.

Вивченням комунікативної поведінки розумово відсталих підлітків займалися такі вчені як В. І. Бондар, Ю. О. Бистрова, Л. С. Вавіна, А. М. Висоцька, О. В. Гаврилов, Ю. В. Галецька, О. В. Гармаш, О. О. Дмитрієва, В. В. Золотоверх, А. А. Колупаєва, М. П. Матвєєва, Н. Д. Мацько, В. Г. Печерський, М. С. Певзнер, В. М. Синьов, Т. В. Сак, О. П. Хохліна та інші.

Л. С. Виготський відзначав, що інтелектуальна недостатність негативно впливає на стан емоційно-вольової сфери підлітка, сприяє порушенням його соціальної поведінки [1, с. 201]. О. К. Агавелян звертав увагу на проблему відсутності чи слабкості саморегуляції у стосунках з іншими людьми, яка знижує можливості підлітка для правильного вибору способів подолання труднощів, контролю над своїми діями та усвідомлення ситуації [2, с. 3]. Загострення цих проблем трапляється саме у підлітковому віці, через нестійкість нервової системи в період статевого дозрівання.

Всі дослідники психології підліткового віку, визнають, що для підлітків дуже важлива комунікація з однолітками. В центрі життя підлітка знаходяться відносини з друзями. Всі інші сторони життя і діяльності підлітка багато в чому залежать від цього.

Проблема розвитку комунікативної поведінки розумово відсталих

підлітків є актуальною, адже опанування навичок комунікативної взаємодії із оточуючими є необхідною умовою соціалізації підлітків.

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми комунікативної поведінки розумово відсталих підлітків.

У наш час вивчення комунікативної поведінки підлітків із розумовою відсталістю стає важливим, тому що її сформованість обумовлює інтеграцію підлітків у суспільстві, визначає коло соціально-комунікативної взаємодії. Отож, актуальним стає пошук чинників, що впливають на розвиток комунікативної поведінки підлітків із розумовою відсталістю. Одним з таких чинників є індивідуально-психологічні особистості цих підлітків. У контексті дослідження комунікативної поведінки це питання недостатньо висвітлено.

Спілкування, безсумнівно, дуже важливе для соціалізації підлітків із розумовою відсталістю. Через нього можливе поглиблення наукового знання якостей, що впливають на розвиток міжособистісних відносин розумово відсталих підлітків із іншими особистостями. Необхідно також враховувати соціальні умови, в яких розумово відсталі підлітки здобувають свої комунікативні навички.

Комунікативна поведінка визначається як система комунікативної взаємодії дітей з оточуючими, завдяки якій забезпечується обмін інформацією, взаєморозуміння, виникнення міжособистісних стосунків.

Підлітковий вік визначається як найбільш сприятливий для оволодіння знаннями та вміннями комунікації, які можуть згодом трансформуватися в індивідуальний досвід людини, яким вона у подальшому зможе користуватися в різних сферах життя.

Підліткам із розумовою відсталістю буває важко спілкуватися не тільки із незнайомцями, але й з тими, кого вони добре знають. Вони відносно легко вступають у контакт, проте мають проблеми із формуванням питання або прохання. Виною в цьому є малий словниковий запас. Комунікацію підлітків ускладнюють дефекти вимови, що негативно позначається на процесі адаптації у соціумі. Цілком можливе формування негативних рис характеру [3, с. 112].

Більшість підлітків із розумовою відсталістю мають функціональні або органічні порушення центрального або периферичного відділів нервової системи. Внаслідок існуючих уражень нервової системи у комунікативній взаємодії такі підлітки ведуть себе необґрунтовано по-різному: замкнено, мляво, пасивно, або розгальмовано, їхню комунікативну діяльність супроводжують розгальмовані рухи.

Окремо треба відзначити невербальну поведінку. Під нею розуміють індивідуальну, конкретно-чуттєву форму дій і вчинків, що передаються особистістю за допомогою невербальних засобів спілкування. Розумово відсталі підлітки мають складнощі у невербальному спілкуванні через обмежені можливості сприйняття інших людей у співвідношенні до себе. Розумово відсталі підлітки розуміють невербальну поведінку через емпатію, рефлексію, аналіз

ситуації спілкування і мовну поведінку людей які спілкуються. Підлітки із розумовою відсталістю також відчують складнощі у комунікації внаслідок розладів емоційної сфери, відхилень у поведінці та недостатньої сформованості навичок самоконтролю. Синьов В. М. відзначав, що підлітки не вміють правильно висловлювати свої почуття, мають неадекватну міміку і жести. Все це ускладнює спілкування розумово відсталих підлітків у соціумі [4, с. 135].

Порушення усвідомлення себе в системі комунікативних міжособистісних стосунків суттєво ускладнює соціальне життя таких підлітків. Невміння порівнювати власні емоційні стани, аналізувати їх виступає причиною емоційної байдужості до оточуючих, зниженню емпатії, труднощів у формуванні адекватної комунікативної поведінки та характеру проявів реакцій в оточуючому середовищі [5, с. 298].

Значна частина підлітків з особливостями розвитку виявляється не здатною самотійно увійти в сферу соціальних відносин, стати повноправною частиною соціуму. У той же час саме підлітковий вік виявляється особливо чутливим до соціальних впливів, які забезпечуються діловими і особистісними взаємодіями підлітка з дорослими і однолітками.

Підлітки з розумовою відсталістю в силу комплексності свого дефекту, відчують значні труднощі входження в світ соціальних взаємин. Вони більш ніж підлітки з іншими проблемами в розвитку виявляються залежними від дорослого, який відіграє вирішальну роль в організації їх соціального життя. Позиція дорослого має велике значення у формуванні особистісних новоутворень, що забезпечують соціальну адаптацію підлітків з розумовою відсталістю.

У розумово відсталих підлітків виникає необхідність їх інтеграції в суспільстві, створення умов для їх адекватної взаємодії з соціумом, нормалізації відносин суспільства до них. Не можна ігнорувати діяльність процесу розвитку навичок комунікативної поведінки, бо це може призвести до порушення соціалізації підлітків із розумовою відсталістю [6, с. 151].

Підлітка не треба захищати від спілкування з однолітками, оскільки тільки в процесі комунікації з'являється відчуття емоційного благополуччя і стійкості. А все це неабияк важливо для його майбутнього життя.

Набутий людиною негативний досвід міжособистісних стосунків у підлітковому віці призводить до того, що в подальшому вона буде намагатися уникати включення у різні мовленнєві ситуації, відмовчуватися, у неї почне знижуватися самооцінка, посиляться пасивність у самоствердженні в процесі комунікативної діяльності. А побоювання комунікативних контактів призведуть до проявів вербальної агресії.

Для розумово відсталих підлітків, загалом притаманний середній рівень вияву вад особистісного розвитку (наприклад, замкнутості,

тривожності, імпульсивності, асоціальності, агресивності, невпевненості). Такі вади виступають індивідуально-психічними складовими комунікативної поведінки підлітка із розумової відсталістю. Більша частина проявів цих особистісних рис поведінки обумовлені особливостями психофізичного розвитку підлітків (наприклад, імпульсивність є не соціалізованою формою агресивності), інші обумовлені ситуативними факторами і є соціалізованими поведінковими проявами (асоціальність, лихослів'я, реактивна агресія як порушення моральних норм). Такі особистісні поведінкові характеристики, як невпевненість та відлюдкуватість в ситуації, коли необхідно спілкуватися, зумовлені недостатньою сформованістю потреби у спілкуванні як потреби у взаємодії з іншою особистістю, низьким рівнем сформованості навичок комунікативної поведінки та можливим негативним досвідом спілкування в минулому [7, с. 41].

Отже, оточуючий простір впливає на становлення і розвиток комунікативної поведінки. Розумово відсталі підлітки мають недостатню сформованість комунікативної поведінки, яка визначається особливостями характеру, темпераменту, інтелекту, особливостями протікання когнітивних процесів.

Таким чином, вдосконалення комунікативної поведінки підлітків із розумовою відсталістю являє собою педагогічно регульований цілеспрямований процес формування у підлітків комунікативних навичок та умінь, необхідних для повноцінного забезпечення процесу їх соціальної адаптації. У підлітковому віці зростає необхідність у міжособистісній комунікативній взаємодії. Основною тенденцією є переорієнтація на комунікативну діяльність з однолітками, тому контакти з однолітками у дослідженнях мають відстежуватись і аналізуватись.

Необхідно розробити програму корекційної роботи з розумово відсталими підлітками щодо формування навичок комунікативної поведінки. Подальшого наукового пошуку потребують питання застосування цілісного підходу (соціолінгвістичного, невербального, стратегічного) у формуванні комунікативних навичок, більш широкого використання системи творчих завдань у корекційно-розвивальному процесі.

Список використаної літератури

1. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций / Л. С. Выготский. – М., 1960. – 484 с. **2. Агавелян О. К.** Общение детей с нарушениями умственного развития: Автореф. дис. докт. психол. наук. – М., 1989. – 34 с. **3. Гаврилов О. В.** Психолого-педагогичні умови формування соціальної поведінки глибоко розумово відсталих дітей.//Дис... канд. психол. наук: 19.00.08. – К.: Інститут дефектології АПН України, 1998. – 260 с. **4. Синьов В. М.** Психологія розумово відсталої дитини : підручник / В. М. Синьов, М. П. Матвеева, О. П. Хохліна. — К., 2008. — 359 с. **5. Печерский В. Г.** Способности подростков и юношей с легкой умственной отсталостью к продуктивному

межличностному взаимодействию: дис...д-ра психол. наук: 19.00.10 / В.Г. Печерский. – М., 2009. – 331 с. 6. Бех І. Д. Від волі до особистості / І. Д. Бех. – К.: Україна-Віта, 1995. – 202 с. 7. Агресивна дитина: як їй допомогти / Упоряд. О. А. Атемасова. - Х. : Видавництво «Ранок», 2010. – 176 с.

Рабоча Т. О., Серомаха Н.Є. Теоретичний аспект проблеми комунікативної поведінки розумово відсталих підлітків.

У статті розкрито важливість спілкування у житті підлітків із розумовою відсталістю. Проаналізовано основні дослідження з вивчення комунікативної поведінки розумово відсталих підлітків. Розкрито особливості комунікативної поведінки розумово відсталих підлітків. Встановлено, як оточуючий простір впливає на становлення і розвиток комунікативної поведінки. Виокремлено особливості невербального спілкування підлітків із розумовою відсталістю. Представлено необхідність дослідження формування навичок комунікативної поведінки розумово відсталих підлітків. Сформовані напрями подальших досліджень.

Ключові слова: комунікативна поведінка, невербальна поведінка, розумово відсталі підлітки, соціалізація.

Рабочая Т. А., Серомаха Н.Е. Теоретический аспект проблемы коммуникативного поведения умственно отсталых подростков.

В статье раскрыта важность общения в жизни подростков с умственной отсталостью. Проанализированы основные исследования по изучению коммуникативного поведения умственно отсталых подростков. Раскрыты особенности коммуникативного поведения умственно отсталых подростков. Установлено, как окружающее пространство влияет на становление и развитие коммуникативного поведения. Выделены особенности невербального общения подростков с умственной отсталостью. Представлена необходимость исследования формирования навыков коммуникативного поведения умственно отсталых подростков. Сформированы направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: коммуникативное поведение, невербальное поведение, умственно отсталые подростки, социализация.

Rabochaya T. A. The theoretical consideration of the problem of communicative behavior of mentally retarded teenagers.

The article deals with the importance of communication in the lives of adolescents with mental retardation. Done the basic research of the communicative behavior of mentally retarded teenagers. Established the features of communicative behavior of mentally retarded teenagers. Established how the surrounding space affects the formation and development of the communicative behavior. Determined theses of the features of nonverbal

communication of adolescents with mental retardation. Presented the need of researching the skills of communicative behavior of mentally retarded teenagers. Formed directions for the future research.

Analysis of the current practice of training and education of adolescents with mental retardation indicates the absence of an integrated system of improving communicative behavior necessary for their successful social adaptation. As a teenager growing need for interpersonal communicative interaction. The main trend is the shift to communicating with their peers, so contacts with peers in research are monitored and analyzed. Found that improvement of the communicative behavior of adolescents with mental retardation is adjustable educationally purposeful process of formation in adolescents communicative skills and abilities required for full support for the process of social adaptation.

Keywords: communicative behavior, nonverbal behavior, mentally retarded teenagers, socialization.